

"אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו"

הרב אברהם דרעי

ראש כולל לשעבר במרסיי (תש"ס)

כיום רב מוסדות גומל חסד באשדוד, ראש דסק צרפת בתנועת המזרחי העולמי, ומיסד ומנהל ארגון שדר"ם

שאלה קדומה היא: האם על ידי זה שישראל קיבלו את התורה בהר סיני נוצרה האומה, או שמא להיפך, ה' התגלה אלינו בהר סיני משום שהיינו מראש עם סגולה ונבחרנו בין כל האומות?

שאלה נוספת בזהות היהודית עוסקת בהגדרת היחיד כיהודי. בשנת 1958 קיבלה השאלה יישום מעשי כאשר ראש הממשלה דוד בן גוריון שלח לכ-50 "חכמי ישראל" מכתב שבו הוא מבקש את תשובתם להגדרת הזהות היהודית. את התשובה סיפק לעצמו עוד בטרם התקבלו התשובות בלשכתו.

האם ההגדרה "יהודי" נשענת על כרומוזומים כפי שקבעו חוקי נירנברג הארורים, על הלכה וזכות הלידה מאמא יהודייה כפי שמצוין ב"שולחן ערוך", על סוציולוגיה כפי שטען הוגה הדעות הצרפתי סארטר (יהודי הוא מי שמזהים אותו כיהודי). אפשרות נוספת, ליברלית ורדיקלית יותר, ששורשיה אומנם במקרא, היא לאמץ את גישתה של רות המואבייה שהצהירה בפני חמותה נעמי: "אֶל-אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֶלְךָ וּבְאֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי, עִמָּךְ עַמִּי וְאֱלֹהֶיךָ אֶלְהִי", ובכך קבעה כי החוויה הקיומית המשותפת היא הקריטריון לקביעת מיהו יהודי. זאת הייתה פרשנותו של איש אחדות העבודה, ישראל בר-יהודה, שבמאמר 1958, בעת שכהן כשר הפנים, העביר הנחיה לפקידי משרד האוכלוסין כי "אדם המצהיר בתום לב שהוא יהודי - יש לרשום אותו כיהודי ואין לדרוש ממנו כל הוכחות אחרות".

פרסום ההנחיות של השר בר-יהודה, שבאו בעקבות בקשות של הורים מעורבים (אבא יהודי ואמא לא יהודייה ולהיפך) לרשום את ילדיהם כיהודים, עורר רעידת אדמה פוליטית, היות שהן נתפסו כהענקת תוקף חוקי לתפיסה החילונית והתעלמות מוחלטת מהעמדה ההלכתית. משהחליטה הממשלה לאשר את הנחיות בר-יהודה, פרשו ממנה שרי המפד"ל בהפגנות, מה שהוביל את בן גוריון להידרש אחת ולתמיד לסוגיית "מיהו יהודי".

בן גוריון עשה כמעשה נפוליאון (שביוני 1806 הפנה לחכמי ישראל את מסמך 12 השאלות כדי לברר את יחסי האימפריה הצרפתית ליהודים), ובאוקטובר 1958 שלח לכ-50 "חכמי ישראל" מכתב שבו ביקש מהם להגדיר "מיהו יהודי". ראש הממשלה הפנה את מכתבו אל "תותחים כבדים", אינטלקטואלים בישראל ובתפוצות; רבנים, משפטנים, פילוסופים, סופרים, ואנשי אוניברסיטה. בהם הפילוסוף הפוליטי הדגול סר ישעיהו ברלין, מנהיג חב"ד הרבי מלובביץ', הסופר זוכה פרס נובל ש"י עגנון, ההוגה וההומניסט אברהם יהושע השל, הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, הפילוסוף עקיבא ארנסט סימון ועוד.

מפאת קוצר היריעה נביא את תשובתם של שלושה. "דעתי ברורה בהחלט", כתב הרבי מלובביץ' לבן גוריון, "בעניינים כאלה אין כל תוקף להצהרה בדיבור על הרצון להירשם בתור יהודי, ואין בכח הצהרה לשנות את המציאות. יהודי... הוא זה, ורק זה, שנולד מאם יהודייה או גר שנתגייר באופן גירות מדויק".

הסופר ש"י עגנון כתב: "אנוכי את שלומי אמוני ישראל ששלמים ונאמנים לתורה, כפי שפירשהו חז"ל ונקבעו דבריהם בשולחן ערוך ואין לי לא להוסיף על דבריהם ולא לגרוע מדבריהם". אולם כסופר שחי בתוך עמו, ממליץ הוא לבן גוריון "למשוך ידו מלדון בענייני דת בין טוב ובין למוטב, כדי שתהא דעתך פנויה לענייני מדינה בלבד".

מי שאימץ את הקו החילוני היה הסופר חיים חזק. "לשעבר, עת שהעם התגורר בגולה", כתב בתשובתו, "היה כוחה של הדת יפה לשמור על יחודו ועל קיומו הלאומי. בינתיים נשתנו הזמנים ונשתנו כל המעשים... והדת נעזבה. הישוב היהודי בארץ ניצח את אויביו וכוון את מדינתו, ולא כוון אותה אלא חילונית, ואין שלטון לדת, כל-עצמה היא רשות הנתונה לפרט לרצונו. לכך נראה לי בדעתי, כי אין להלכה יד במרשם התושבים אלא לחוק המדינה בלבד". רוב המשיבים, ליתר דיוק 37, תמכו בעמדה האורתודוקסית, שלפיה ההלכה היא הבסיס היחיד להגדרת הזהות היהודית.

בן גוריון כנראה הרגיש לאן נושבות הרוחות, ועוד בטרם התקבלו התשובות הודיע על ביטול הנחיות בר-יהודה. לפי הפתגם שטבע רס"ג בספרו אמונות ודעות (מאמר ג, ז): "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה", משמע שייחודו של עם ישראל הוא מפני התורה, פועל היוצא ממנו, וכך משמע גם מדברי הרמב"ם (אגרת תימן) שכתב: "שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם שנאמר (דברים י טו): 'רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה'". ומוסיף הרמב"ם וכותב "ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך, אלא בחסדו של הבורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו בשביל שקדמו לאבותינו מעשים טובים בידיעת הבורא ובעבודתו".

ומאידך, כך מובא ב"תנא דבי אליהו" (אליהו רבה יד [במהדורת איש שלום פרשה טו עם שינויי לשון קלים]): "פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאני אדם אחד... ואמר לי: רבי, שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה ואלו הן: תורה וישראל, אבל איני יודע איזה מהן קודם. אמרתי לו: בני, דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה אבל אני אומר: ישראל קדמו". וכדבריהם משמע מנוסח ברכת התורה: "אשר בחר בנו מכל העמים" ורק אחר כך אנו אומרים: "ונתן לנו את תורתו". או בתפילת המועדים: "אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות", ורק אחר כך אנו אומרים: "וקידשתנו במצוותיך וקרבנתנו מלכנו לעבודתך".

ומכאן תובנה הכרחית ומשמעותית מאד בנוגע לשאלה קריטית של הזהות היהודית הפרטית האינדיבידואלית: גם אם

יהודי לא שומר תורה ומצוות ולא נאמן לדיני הדת, הוא לא ייגרע ולא יוגדר כ"לא יהודי", משום שזהותו היהודית לא מותנית בנאמנות לדת אלא בהשתייכותו ההלכתית לאומה.
זאת ועוד, אם אינו יהודי היה מקפיד לשמור על "קלה וחמורה" באדיקות, עדיין לא יכול היה להגדיר את עצמו כיהודי משום כך.
חג "זמן מתן תורתנו" נועד להזכירנו בזכות, שהיא גם חובה ואחריות, שבחירת הקב"ה אותנו אינה מותנית אומנם באדיקות נאמנותנו למצוות הדת, אך יחד עם זה מחדדת את הפריבילגיה העצומה של ברית האהבה והחסות השופעת עלינו מאת "נותן התורה" על עמו ועלינו. חג שמח!

לתגובות: avdery7@gmail.com